

- *Glossary of Chinese Islamic Terms*
- Wang Jian Ping
- Curzon Press, London 2001

کتاب واژه‌ها و اصطلاحات اسلامی در زبان چینی تألیف دکتر وانگ جیان پینگ استاد پژوهشکده مذاهب اسلامی و عضو فرهنگستان علوم اجتماعی چین صرف نظر از ارزش ذاتی خود بلحاظ هویت و ساختار واژه‌ها که به میانجی زبان فارسی و عناصر ایرانی وارد زبان چینی شده نمودار حوزه پهناور نفوذ فرهنگ ایرانی در دورترین سرزمینهای جهان قدیم و در اقصای خاور دور است.

واژه‌ها و اصطلاحات عربی، چنانکه طی مقاله‌ای در *Maritime Silk Route Studies* (نشریه مرکز تحقیقات راه ابریشم دریائی چین) با ارجاع به منابع و مستندات لازم به تفصیل توضیح داده‌ام،^۱ به میانجی زبان فارسی و با هنجارهای آوایی و ساختار فارسی وارد زبان چینی شده است. در این مورد با نویسنده کتاب هم گفتگوها داشتیم و با قدر جامعی که در نامگذاری و گزینش عنوان کتاب به کار داشت توجه خود را به این نکته ظریف و اساسی نشان داده است.

انتشار اسلام در چین توسط ایرانیان و فارسی زبانان موجب گردید مقدار زیادی از کلمات فارسی و واژه‌های عربی در فارسی در واژگان مسلمانان و زبان چینی به صورت لغت دخیل وارد شود. به طوری که اکنون بسیاری از لغات و اصطلاحات و نامواژه‌های مذهبی که حتی در ایران، بر اثر تأثیرگذاری فقهای عربی زبان شیعه از دوره صفوی به بعد شکل عربی آنها رایج شده در بین مسلمانان چین به همان شکل قدیم فارسی به کار می‌رود.

کتاب *ذاشیه* (Zaxiue) که از متون و درسنامه‌های (متداول معارف اسلامی و حوزوی) به اصطلاح چینی نظام آموزش مسجدی) از دوره یوان (قرن هشتم هجری) تاکنون در چین است شامل خطبه‌ها، نیت‌ها، دعاها و صیغه‌های شرعی است که بر مسلمانان واجب است در عبادات و مناسک و عقود شرعی به لفظ و عبارت فارسی ادا گردد. هنوز هم طبق سنت برخی از حوزه‌های اسلامی چین، مانند حوزه شرقی شان‌دونگ، ادای صیغه ایجاب و قبول به عبارت فارسی شرط لازم برای مشروعیت و صحت عقد ازدواج است، هر چند دو طرف زبان فارسی ندانند و به حفظ و نقل عبارت برگزار گردد. متن خطبه عقد است در *ذاشیه*:

اکنون به فرمان خداوند جهان و خالق کون و مکان و مرتبی عالمیان و پادشاه ازل و حکیم لم یزل و به شرف سنت سنتی بهترین اولاد بنی آدم و برگزیده گلستان معرفت و کدخدای ملک خدا و شفاعتخواه روز جزا یعنی به نام لطیف شریف محمد مصطفی (ص) و به اجماع صحابه کبار (رض) و به مذهب مهذب امام اعظم کوفی صوفی (رح) و به گواهی این جماعت مسلمین که در این مجلس امر خیر حاضرند شما که وکیل ثابت الوکاله بالمشافهه‌اید از قبل مسماة فلانه بنت فلان بوده باشید نفس نفسیه موکله خود را به زنی و نکاح صحیح مسلمانی و به چهار امور شرعی که بین الناس معروف و مشهور است و به مهر مذکور که بعض او معجل و بعضی مؤجل است الی بقاء النکاح به این جوان حاضر راغب که فلان بن فلان بوده باشد دادیدش به زنی؟ باز وکیل گوید: دادیمش به زنی و شما که جوان حاضر راغب‌اید نفس نفسیه موکله‌شان را به زنی و به نکاح مسلمانی در بدل املاکات مذکور خواستید و قبول کردیدش به زنی؟

داماد گوید: قبول کردیمش!

در همین کتاب عبارت نیت وضو و نمازهای روزانه به فارسی چنین آمده است:

نیت کردم که ابدست می‌سازم از برای برداشتن حدث را

تا نماز پر من مباح شود، الهی از من قبول گردان!

نیت کردم که بگزارم... رکعت فریضة نماز بامداد / پیشین / دیگر / شام / خفتن وقتی متوجه

شدم به جهت کعبه خالصاً لله تعالی اقتدا کردم به این امام، الله اکبر

(نسخه خطی *ذاشیه* در کتابخانه شهر نانکن چین، برگ ۲۲ - ۱۸، ۱۳۶ - ۱۳۵)

همچنانکه بر چند میلیون مسلمانی شین جیائو یا جهری (۲) مذهب چینی که در اقامه احکام مواظبت و مراقبت نام دارند، واجب است که هر روز در تعقیب نماز بامداد یک بند از مخمس شمس‌الدین تبادکانی از تربیت‌شدگان و یاران طریقتی مولانا عبدالرحمن جامی را به فارسی بخوانند و طی ماه دوره نمایند آنرا بی آنکه اکثرشان زبان فارسی بدانند یا معنی تطابقی آنچه را می‌خوانند دریابند.

جایگاه زبان فارسی به عنوان زبان رسمی اسلامی در شرق سرزمینهای اسلامی به فتوای تاریخی علماء ماوراءالنهر در قرن سوم برای ترجمه و تفسیر متون دینی به زبان فارسی و آراء شمس الائمه سرخسی در کتاب المبسوط باز می‌گردد که در مراجع فقهی متداول در بین مفتیان و فقهای حنفی مذهب چین مانند کتاب شرح تنویر الابصار (۴۵۱/۱) در باب جواز کاربرد زبان فارسی در ادعیه عبادات و نیات و استشهاد به آیات، به سبب بی‌رغبتی مسلمانان شرق نسبت به زبان عربی، بحث شده است. توجه مسلمانان چین نسبت به حفظ و اشاعه زبان فارسی به عنوان زبان رسمی و مشترک و فرهنگی جامعه اسلامی و احتراز از به کار بردن زبان و خط چینی و جایگزین ساختن خط شیائو ارجینگ و نگه داشت هویت فرهنگی خود باعث شد جامعه اسلامی چین به سرنوشت سایر اقلیت‌های دینی در چین دچار نگردد که به مرور زمان در جامعه و فرهنگ در برگیرنده چین ماهیت و هویت خود را از دست دادند. واژه *hui - hui* که در زبان چینی به معنی مسلمان است چنانکه در بررسی نامه نسخه‌های خطی اسلامی در چین با استناد به منابع چینی آورده‌ام در چین قدیم معنی فارسی زبان داشت و چون زبان فارسی زبان دینی و فرهنگی و شاخصه مسلمانان چین بود *huihui* به تدریج معنی مسلمان بخود گرفته است، زبان عربی در قدیم کارآئی چندانی در نشر فرهنگ و معارف اسلامی در چین نداشته، طبق همان بررسی نامه ۰/۹۹ از نسخه‌های خطی متون متداول اسلامی در چین به زبان فارسی و از متون ادبیات فارسی است.^۲

لاوفر در نیم قرن پیش از این در کتاب خود *Sino - Iranica* که اینک از منابع کلاسیک چین‌شناسی گردیده برخی از نامواژه‌های فارسی و عربی در فارسی را که به صورت لغت دخیل وارد زبان چینی شده است. شناسانید و توجه محققان را نسبت به این موضوع جلب کرد. زمینه مطالعات لاوفر به اقتضای موضوع کتاب شامل مواد و کالاهائی است که بین ایران و چین داد و ستد می‌شد. در دوران معاصر دکتر هوانگ شی جیان عضو فرهنگستان شانگهای و دکتر لیو یین شنگ استاد تاریخ دانشگاه نانکن رسالات و مقالاتی در این باب نوشته‌اند. این مطالعات مدار بر آثاری است چون فرهنگنامه باستانی گائوشان که با همه اهمیت کاربردی آن در مطالعات مربوط به زبان‌های فارسی میانه نزد اهل فن به کلی ناشناخته است و نیز واژه نامه قدیمی چینی به فارسی که نام اکنون خانم تن هوی جوی استاد زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه پکن دست اندرکار ویرایش آنست. متن کهن و ارزشمند *Huihui Yaofang Kao Shi* که در سال گذشته با یادداشتها و تعلیقات عالمانه دکتر سونگ شیان استاد پژوهشکده تاریخ جهان در چین انتشار یافت از مهمترین اسناد و متون در شناخت اصطلاحات پزشکی و نامهای گیاهان داروئی است که از زبان فارسی دارد با زبان چینی است من این کتاب را قبل از انتشار با تأکید بر اهمیت چند

جانبه آن به تفصیل معرفی کرده‌ام. یا رساله پروفیسور یه‌ئی لیانگ رئیس پیشین دانشکده خاورشناسی دانشگاه پکن درباره لباسهای فاخر و درباری چین که با نام فارسی (مانند لباس جشن) خود اقتباس شده است.^۳ در وک کلدوفی استاد چین‌شناسی دانشگاه هاوایی در واژه نامه الحاقی اصطلاحات اسلامی در زبان چینی (چاپ ۱۹۹۱) بسیاری از واژه‌های فارسی را در زبان چینی شناسانده است و اهمیت کار او در شناخت و معرفی کلمات فارسی در زبان محاوره بعضی از مناطق چین است که در نوشتار و کتابت نمی‌آید.

کتاب واژه‌های فارسی در زبان اویغوری چین تألیف خانم نادره بدیمی از انتشارات بنیاد نیشابور شامل برخی از واژه‌ها و اصطلاحات فارسی و عربی است که به میانجی زبان اویغوری وارد زبان چینی شده. این کتاب با پژوهش در متون زبان اویغوری و حضور مستقیم و بررسی‌های چند ساله مؤلف در جامعه اویغوری زبان و نواحی مسلمان‌نشین چین گردآوری و واژه‌یابی شده و از مراجع قابل توجه در این زمینه است.

باری، کتاب آقای دکتر وانگ جیان پینگ نخستین تألیف مستقل و گسترده‌ای است که با بهره‌گیری از منابع گوناگون در این زمینه انجام گرفته و به اقتضای ظرفیت موضوع جا دارد که با تبادل نظر با چین‌شناسان و فارسی‌دانان چینی کاملتر از آنچه هست گردد.

با دکتر وانگ جیان پینگ آشنائی نزدیک دارم، تحصیلات دانشگاهی خود را از در دانشگاه یون من چین در رشته تاریخ به پایان برده و دارای درجه دکتری در تاریخ ادیان از دانشگاه لوند سوئد است. با پژوهشنامه بدیع همگونی و ناهمگونی در جامعه مسلمانان چین از وجوه امتیاز دکتر وانگ مطالعات و مقالاتی است که درباره تصوف ایرانی در چین دارد. این گونه مطالعات و اصولاً وجود زمینه‌های ذهنی و ذوقی لازم برای این نوع تحقیقات با گرایشهای خاصی که بر نظام دانشگاهی و سیاستهای فرهنگی چین حاکم بود در بین ایران‌شناسان چین بی‌سابقه است.

* رادویانی نویسنده کتاب ترجمان البلاغه و برخی از سخن‌شناسان قدیم بیت‌هایی را که در شعر شاعران اقتباس و تضمین می‌شد «شعر معمان» خوانده‌اند، تعبیر «مهمانی واژه‌ها» و «واژه مهمان» بجای وامواژه و لغت دخیل حمل بر آنست.

1 - *Maritime Silk Route Studies*, Fujian Education Pub. House, 1997, No 1, pp 30

-36

۲ - جهریه یا شین جیانو (Xin Jiao فرقه جدید) بزرگترین مذهب اسلامی در چین و خاص چین است. جمعیت پیروان جهریه که در سر تا سر چین پراکنده است با همه گرایش‌های که آمارهای نسبت به کاهش تعداد اقلیت‌های دینی در چین دارد بین شش تا هشت میلیون نفر اعلام شده است. جهریه در سال ۱۷۶۲ به

وسيلة مامين شين از پيشوايان مسلمانان چين پديد آمد. در اصول اعتقادات و عمل به احكام و سنن آميخته‌اي است از مذهب قهه حنفی و مشرب عرفانی نقشبندي با گرايشهاي شيمي بويژه در اظهار تولا. در عبادات و اجراي احكام شرعي مراقبت و مواظبت تام دارند. پس از كتاب آسماني مُخمس شمس‌الدين تبادكاني از ياران و شاگردان مولانا عبدالرحمن جامي كه ترجمه منظوم فارسي و تخميس قصيده برده بوسيري در مناقب حضرت رسول است مقدس‌ترين كتاب نزد جهريه است كه چنانكه اشاره شد فريضة است كه هر روز بندي از آن در تعقيات نماز باامداد با صدای بلند و رسا (صوت جهر) خوانده شونده بهمين سبب زبان فارسي در نظر جهريه زبان مقدس و ملكوتي است، جهرة آداب و رفتاري خاص و تعصبي مفرط دارند. از طعام و حلال ساير مسلمانان پرهيز مي‌نمايد، مسجد و به تعبير خود آنها «جمع خانه» جهريه اختصاصي و برخي از محافل و مجالس ديني آنها سزي است و مسلمانان ديگر بدانجا راه ندارند. هنگام ورود به جمع خانه پنج ريگ به نيت پنج پاك (پنج تن به همين صورت فارسي) برمي‌دارند و هنگام نماز آب در دهن مي‌گيرند، نماز را به آدابی خاص مي‌گزارند و براي اين گونه رفتارهاي خاص توجهات و تأويلات نمادين دارند.

جانگ چنگ جی نویسنده معروف چینی که به جهريه گرویده کتابی خواندنی درباره آنان نوشته و به بعضی از اسرار فرقه‌ای و کتابها و مفتون سری جهريه که زبانی آميخته از فارسي و چيني دارد نيز پرداخته است:

Zhang Chengzhi, *Xinling shi*, Guanzhou. 1991

3 - M. Bakhtyar, *World Survey of Islamic Manuscripts in China*, London 1994, Vol IV, pp 69 - 71

4 - *Ibid*, p 64